

P. Kocsis Réka

Modern kiadásban olvasható az Apor-kódex

Tisztelt Szerkesztőség! Kedves Olvasók!

Mindig nagy öröm, ha egy-egy új könyvet foghatunk a kezünkbe, de különösen így van ez, ha olyan munkákhoz, forrásokhoz juthatunk, amelyek addig nehezen elérhetők vagy teljesen elérhetetlenek voltak. Ilyen munka az *Apor-kódex* új kiadása (Haader et al. 2014).

Az Apor-kódex több szempontból is izgalmas, sok kérdést felvető nyelvemlék. Ez az első fennmaradt magyar nyelvű zsoltároskönyv, és tagja egy olyan kódexcsoportnak, amelyet az úgynevezett *Huszita biblia* néven szoktunk emlegetni. Ezt a kódexcsoportot három kódex alkotja, az Apor-kódex zsoltárfordításai mellett az ószövetségi részeket tartalmazó *Bécsi kódex* és a négy evangélium anyagát tartalmazó *Müncheni kódex*. A három nyelvemlék a nyelvterület különböző pontjairól került elő, eltérő scriptorok, „kezek” másolták őket, és nem is azonos időben, mégis számos olyan jelenség található bennük, amely alapján nagy biztonsággal feltételezhetjük, hogy a szövegek egy néhai közös forrásra mennek vissza. Különösen is fontos ez a bibliafordítás-töredék, mert létezése arra utal, hogy nagy mennyiségű bibliai szöveget fordítottak magyarra – és rögzítettek írásban – már a XV. század elején. Másrészt az eredetit készítő fordítók nyelvi tudatosság és gondosság, következetesség tekintetében feltűnően kiemelkednek a korabeli fordítók és másolók közül. Az úgynevezett Huszita biblia kódexei körül a kutatás a mai napig nem zárult le, a sok kérdés részletesebb vizsgálatához pedig elengedhetetlen egy mai filológiai elvek alapján készült kiadás.

De mik is a jellemzői egy ilyen kiadásnak? A *Régi magyar kódexek* (RMKód.) sorozat az 1980-as évektől kezdve igyekszik jól hozzáférhetővé tenni az ómagyar kódexeket. A XIX. század végén az összes magyar kódex szövege megjelent a *Nyelvemléktár* sorozatban, akkoriban azonban a szoros értelemben vett grafémahűség nem volt követelmény. Ezek a munkák felbecsülhetetlenek voltak, és mai napig használjuk őket, de bizonyos kérdések vizsgálatára nem alkalmasak.

A RMKód. sorozatban megjelent immár harminchárom kódex a szövegközlés mellett tartalmazza a kódexlapoknak a fényképét és mellette a szövegek betűhű átiratát, átbetűzését. Ideális esetben az átirat készítői nemcsak pontosan kiolvassák a kézzel írt szöveget, és ezeket mai karakterekkel (olykor mellékjelekkel, „farkincákkal” kiegészítve) megadják, hanem ha találkoznak valamilyen megjegyzésre érdemes aprósággal (például szokatlan betűforma, betűjavítás, törlés, későbbi beszúrás), lábjegyzetben ezt is közlik az olvasóval. Ezek az olykor fontoskodónak ható megjegyzések számos új megfigyelést tesznek lehetővé: például az egyes másolók hibázásaira vetnek fényt, és ezeket a hibázásokat rendszerbe foglalva kirajzolódhat egy-egy scriptor másolói profilja, illetve információkat kaphatunk másolói műhelyek, scriptoriumok munkájáról, tulajdonságairól (Haader 2009).

A sorozat minden kötetében a szövegközlést megelőzi egy bevezető tanulmány, amely leírja az adott kódex kinézetét, ismerteti történetének elérhető mozzanatait, tájékoztat a szövegek tartalmáról, és sorra veszi a kódexbe jegyző kezek tulajdonságait. (Ha gyorsabban szeretnénk tájékozódni, vagy a tudományos eredményeknek csak az összefoglalására vagyunk kíváncsiak, kitűnő kiindulási lehetőség az Országos Széchényi Könyvtár nyelvemlékes honlapja, ahol a kezdetektől a XVI. század végéig szinte minden egyes nyelvemlékünkéről megtaláljuk a legfontosabb tudnivalókat összefoglalva a nyelvemlékek egy-egy befényképezett lapjával együtt, továbbvezető irodalommal, esetenként audio- és audiovizuális anyagokkal kiegészítve (1). Az Apor-kódex kiadásának készítése során három intézmény kutatói, összesen 14 szakember

dolgozott az anyaggal. A *Bevezetés*, amelyben ki-ki saját kutatási területének vonatkozó ismereteit foglalta össze, több mint százoldalas lett, már-már tanulmánykötet, a kódexről való jelenlegi tudásunk összefoglalása. Az áttekinthetőséget és az érdeklődő nagyközönség igényeit is szem előtt tartva a legfőbb kutatási eredményeket a *Bevezetés* végén pontokba szedve, tömör megfogalmazásban is közlik a szerzők.

A kiadáshoz egy DVD-melléklet is tartozik (a 2012-ben megjelent *Érsekújvári kódexhez* hasonlóan), amelyen a kötetben szereplő fekete-fehér faksimile lapokhoz képest színesben és nagyítható változatban is nézegethetjük, tanulmányozhatjuk a kódexet és annak szövegét. A DVD képei használhatók osztálytermi kivetítésre is, így sokkal élményszerűbbé válhat egy-egy nyelvemlék vagy általában a nyelvemlékek, a nyelvtörténet oktatása.

A kódex mostani megjelenése kicsit sikertörténet is. Amikor annak idején a XV. században a tintáját kikeverték, eltéveszthették benne az arányokat, így a tinta túl savas lett. A kódex történetének 300 évéről nem sokat tudunk, csak azt, hogy közben többször rongálódott: beázott, leönthették tintával, ollóval kivágtak belőle kb. 25 lapot, és valaki az első 30 oldalt egy mozdulattal kiszakította úgy, hogy csak a lapok felső sarkának helyén maradtak meg kis háromszög alakú maradványok. Közben a savas tinta szép lassan elkezdte „megenni” a papírt, és itt-ott betűk, szavak, mondatok tűntek el, szinte „kipotyogtak” a kódexből. Már a második világháború előestéjén nagyon sürgősen szükség lett volna egy restaurálásra, de akkor ez a háború miatt elmaradt, és az 1990-es évek elején sem sikerült az erre irányuló törekvéseket megvalósítani. 2011-ben az OSZK-ban megrendezett nyelvemlék-kiállítás alkalmával a kódexet őrző sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum egy olyan egyezmény keretében kölcsönözte a felbecsülhetetlen értéket a kiállítás idejére, hogy cserébe az OSZK restaurátorműhelyében elvégzik azokat a munkákat, amelyek a kézirat további romlását megakadályozzák. A kódex restaurálását Tóth Zsuzsanna végezte el (Tóth 2010) (2).

A kódex tartalmilag sokkal összetettebb, mint ahogyan a köztudatban él. A huszita szöveghagyományhoz köthető zsoltárfordítások és himnuszok lejegyzése után fordulópont állhatott be a kézirat történetében: egy későbbi, az 1520-as évek előtti kéz újabb – részben az előzőekkel egyező – himnuszoikat másolt bele, majd egy premontrei rendtartás következik, végül egy passiódialógus. Izgalmas kérdése a kutatásnak, hogy vajon hogyan kerülhetett ez a korábbi zsoltárfordítás a későbbi használókhoz, és kik voltak ők. A munka során fény derült arra, hogy a kódexbe író egyik XVI. századi kéz azonos egy másik, biztosan premontrei kódexen, a *Lányi-kódexen* dolgozó másoló, scriptor kezével. A *Lányi-kódexszel* való ilyen jellegű, valamint tartalmi és kötésbeli hasonlóság következtében nagy valószínűséggel állítható, hogy premontrei férfi szerzetesek másolhatták, írhatták a kódex ezen részeit premontrei apácák számára, esetleg a Nyulak szigeti rendházban (Haader et al. 2014: 25–27).

Hasonló módon homály fedi a kódex XVI–XVII. századi hollétét – legvalószínűbb, hogy több kódexhez hasonlóan az apácák a török előli menekülés közben a Felvidékre, talán Pozsonyba vagy Nagyszombatba vitték magukkal. A zsoltárokat tartalmazó rész margóira valaki kurzív folyóírással minden zsoltárhoz egy zsoltárcímet rögzített, a szövegek írásképeiből és nyelvi sajátosságaiból következtetve az 1530-as évek végén. Ezeknek a szövegeknek a párhuzamai a protestáns Székely Istvánnak az 1548-ban Krakkóban nyomtatott *Zsoltárkönyvében* is szerepelnek, de jelenleg még nem sikerült megtalálni a szövegek közös eredetijét. Ezek a bejegyzések felvetik azt az izgalmas kérdést, hogy kik lehettek a kódex használói ebben az időszakban. A kódex valamikor (valószínűleg a XVIII. század végén vagy a XIX. század első felében) az Apor család tulajdonába került. Erről egy „Petrus Apor” tulajdonosi bejegyzés tanúskodik, és az a tény, hogy az 1870-es években alakuló Székely Nemzeti Múzeumnak Pünkösti Gergelyné báró Apor Zsuzsanna ajánlotta fel (Haader et al. 2014: 28). A *Bevezetésben* többek között olvashatunk egy részletes és alapos összefoglalást is a zsoltárok, zsoltároskönyvek szerepéről, jelenlétéről a középkori kolostori kultúrában és filológiai elemzéseket az egyes szöveghagyományokról, fordítási kérdésekről (Haader et al. 2014: 31–59).

Reméljük, hogy a most megjelent új kiadás örömeire, épülésére lehet érdeklődő olvasóknak, diákoknak, tanároknak, és segítheti a kutatókat, inspirálja őket régi-új kérdések megválaszolására.

Tisztelettel:

Budapest, 2015. május 2.

P. Kocsis Réka
doktori halgató

Irodalom

- Haader Lea 2009. Arcképtörödékek ómagyar scriptorokról. In: „*Latituc feleym...*”. *Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Országos Széchényi Könyvtár. Budapest. 53–78.
- Haader Lea – Kocsis Réka – Korompay Klára – Szentgyörgyi Rudolf 2014. *Apor-kódex. 15. század első fele / 15. század vége és 1520 előtt. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel*. Székely Nemzeti Múzeum – Országos Széchényi Könyvtár – Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet. Budapest.
- Tóth Zsuzsanna 2010. Az *Apor-kódex* restaurálása (2009–2010). *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy. 33–72.

(1) Magyar nyelvemlékek. <http://nyelvemlekek.oszk.hu> (2015. június 1.)

(2) A restaurálásról a teljes dokumentáció itt olvasható: <http://www.sznm.ro> (2015. június 1.)

P. Kocsis, Réka: Apor codex available in modern edition

Az írás szerzőjéről

P. Kocsis Réka
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország
[p.kocsis.reka\[kukac\]gmail.com](mailto:p.kocsis.reka[kukac]gmail.com)
<https://orcid.org/0000-0002-3460-6516>